

ПСИХОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЯВИЩА «ПЛАГІАТ» В НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

У статті розглядаються психологічні фактори, які впливають на явище плагіату у науковому світі України.

Ключові слова: плагіат, запозичення, компіляція

В статье рассматриваются психологические факторы, которые влияют на явление плагиата в научном обществе Украины.

Ключевые слова: плагиат, заимствование, компиляция

The article deals with the psychological factors that influence the phenomenon of plagiarism in the scientific world in Ukraine.

Keywords: plagiarism, borrowing, compilation

Розвиток інформаційних технологій і, зокрема, мережі Інтернет та сервісів, що надаються на базі цієї технології сприяв також і розвитку науки практично в усіх галузях. Пояснюється така ситуація перш за все можливостями, які надає Глобальна Мережа: обмін інформацією; публікації результатів наукових конференцій, досліджень, окремих статей та тез; реалізація здійснення доступу до інформації та саме головне пошуку потрібної інформації. На жаль, усі перераховані можливості стають причиною розвитку ще й низки негативних явищ одним з яких є плагіат. Випадки плагіату у науковому світі України давно перестали бути рідкістю. З ними можна зустрітися як у студентських наукових роботах, так і у новинах, які розповідають про плагіат у публікаціях (у тому числі наукових) наших можновладців. Звичайно, така ситуація не сприяє розвитку ні української науки, ні науковому та політичному рейтингу України на міжнародному рівні, тому потребує негайного вирішення.

Актуальність питання плагіату на теренах України зростала поступово і пояснювалася розвитком мережі Інтернет та можливостей публікації та пошуку інформації. Проте, інтерес до цієї проблеми, як завжди, підіграли засоби масової

інформації. Сьогодні Інтернет «рясніє» скандальними повідомленнями про випадки плагіату навіть у роботах визначних можновладців [4]. Особливої уваги заслуговує поширеність плагіату у ВУЗах України, зокрема психологічне підґрунтя цього явища та можливі способи боротьби із ним.

З метою дослідження окреслених вище питань було проведене анкетування на тему «Ставлення до плагіату» [3]. В якості респондентів було обрано студентів, випускників та викладачів одного з провідних українських ВУЗів. В опитуванні взяло участь 124 респонденти. Серед них: 69% – студенти, 26% – викладачі, 5% – випускники (Див. Табл. 1)

Таблиця 1

Цільова аудиторія

Статус	Кількість респондентів	%
студент 1-го курсу	20	16%
студент 2-го курсу	8	6%
студент 3-го курсу	17	14%
студент бакалаврату	20	16%
студент спеціаліст	9	7%
студент магістратури	12	10%
Викладач	32	26%
Other	6	5%

Опитування проводилося з допомогою сервісу google-форми шляхом розміщення анкети у соц-мережах та надсилання її на електронні скриньки респондентів. Основна частина відповідей була отримана у перших чотири дні, що свідчить про значний інтерес опитаних до даного питання.

Більшість респондентів вважає, що у їхньому ВУЗі існує така проблема як плагіат (66%), категорично заперечують існування такого явища 7% опитаних, решта 28% стверджують, що не зустрічали у своїй університетській практиці випадків плагіату. Цікаво розглянути розподіл поглядів з точки зору статусу опитаних (Див. Рис. 1). Як видно з діаграми уявлення про наявність плагіату у ВУЗі змінюється залежно від статусу. Так більша частина першокурсників вважає, що плагіату не існує, проте це уявлення змінюється на 2-му, 3-му, і подальших курсах. Так для спеціалістів маємо співвідношення 9:1 на користь

того, що плагіат є. Таку ситуацію, швидше за все, можна пояснити неправильним уявленням про плагіат на менших курсах, яке на старших курсах стає більш усвідомленим. Якщо ж розглянути магістрів, то думки у них розподілилися порівну, що є наслідком більш серйозного ставлення до написання магістерських робіт та усвідомлення відповідальності за плагіат. Стосовно викладачів можна зробити висновок, що оцінюючи наявність плагіату вони керувалися, не власними, а студентськими науковими роботам.

Рис. 1 Розподіл суджень щодо наявності плагіату

Відповідь на запитання «*Чи перевіряєте Ви наукові роботи/статті/тези на плагіат*» показує значне зацікавлення цим питанням. Так 67% усіх опитаних в тій чи іншій мірі перевіряють роботи на плагіат. З них обов'язково – 22% і при підозрі існування плагіату – 45%. Взагалі не перевіряють роботи на плагіат 33%.

Цікавим виявився погляд на це питання з точки зору групування по статусу. Доцільно зауважити, що студенти, в основному, перевіряють на плагіат свої роботи, у той час як викладачі, керуючи науковими роботами студентів, частіше здійснюють перевірку саме студентських наукових текстів. Бажання у студента перевірити на плагіат свою наукову роботу пояснюється страхом бути «пійманим» на плагіаті і бажанням знизити відсоток запозичень у своїх роботах. Викладачі ж змушені турбуватися про свою репутацію, так як несуть певну відповідальність за студентські наукові публікації. Дану ситуацію відображає нормалізована діаграма розподілу перевірки на плагіат (Див. Рис.

2). Найрідше здійснюють перевірку на плагіат студенти першого курсу. Пояснюється така ситуація, очевидно, відсутністю у них чіткого розуміння поняття плагіат, та невмінням здійснювати наукову роботу. На інших курсах в усіх студентів кількість тих, хто здійснює перевірку переважає над тими, хто про неї не турбується.

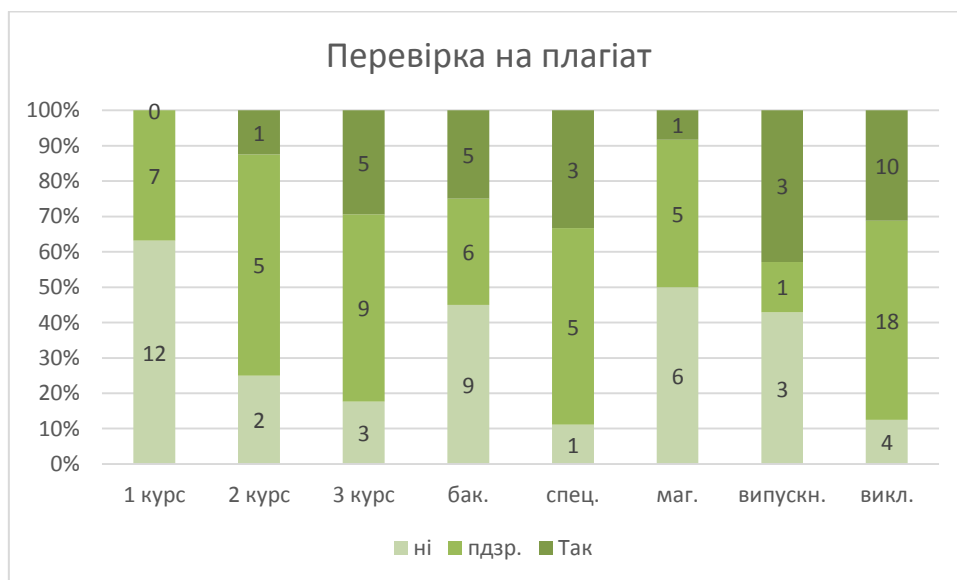

Рис. 2 Розподіл перевірки на плагіат

Найпростіше здійснити перевірку унікальності текстів, якщо вони представлені в електронному вигляді з допомогою відповідних програмних засобів. Проте, така перевірка має певну специфіку. Зокрема, здійснюється вона шляхом пошуку так званих шинглів – наборів з 3-5 слів узятих з тексту, що перевіряється, в мережі Інтернет з допомогою поширених пошукових систем таких, як google, yandex, bing, чи у базі існуючих наукових текстів. Зрозуміло, що такий механізм дозволяє вказати технічний відсоток плагіату, тобто частоту «неунікальних шинглів» у тексті, який перевіряється. На справді ж, це ще не є реальним відсотком плагіату. Якщо автор використовував цитати і оформив їх згідно правил цитування, то такі випадки слід відкинути. «Технічний плагіат¹» повинен знаходитися у першому розділі роботи, у так званому огляді літератури. Такий розділ повинен складати 20-30% загального обсягу наукового тексту [7].

¹ Під словосполученням «технічний плагіат» розглядається неунікальний текст у вигляді цитат, оформлений згідно правил цитування.

Разом з тим існує «стандартний плагіат²», який представляє собою використання стандартних фраз чи усталених виразів, характерних для наукового стилю. Його частка зазвичай складає не менше 10% [7]. Тому Якщо рівень «технічного плагіату» не перевищує 20-30%, то такий текст потребуватиме мінімальної перевірки на дотримання правил цитування у першому розділі. З іншого боку, якщо унікальність тексту більша 90% (тобто рівень технічного плагіату менший 10%), то такий текст автоматично стає підозрілим, так як автор, можливо, свідомо старався позбутися неунікальних фрагментів штучними способами.

Одним із завдань анкетування було з'ясувати рівень розуміння поняття «плагіат» та допустимість його у наукових текстах. На запитання «*Чи можете Ви чітко пояснити що слід вважати плагіатом?*» були отримані такі відповіді:

Так:	105	85%
Розумію що це, проте пояснити важко:	18	15%
Ні:	1	1%

Тобто більшість респондентів (85%) вважають, що вони чітко розуміють, що ж таке плагіат.

Відповіді на подальші запитання дають підстави сумніватися у такій впевненості. Так цікавими для аналізу є відповіді респондентів на запитання щодо кількості плагіату у наукових роботах представлені у вигляді графіка середніх значень допустимого плагіату в залежності від статусу та виду наукової роботи (Див. Рис. 3). Вісь ординат представлена рангами, які відповідають середнім значенням допустимого рівня плагіату. Так рангу 0 відповідає рівень плагіату менший 10%, а рангу 4 – рівень плагіату менший 50%.

Найсерйозніші вимоги до плагіату згідно результатів опитування повинні ставитися до наукових робіт/статей/тез викладачів. Середнє значення в цілому складає менше 20% досягаючи максимального середнього значення з точки

² Під словосполученням «стандартний плагіат» у даному випадку розглядається використання стандартних фраз чи усталених виразів, характерних науковому стилю тексту

зори студентів 2-го курсу приблизно 22% та мінімального середнього значення менше 15% з точки зору власне викладачів та випускників.

Щодо наукових робіт/статей/тез студентів висуваються такі вимоги: середнє значення плагіату повинне бути менше 27%, проте стандартне відхилення для такого результату доволі велике і складає приблизно 12%. Пояснюється воно серйозними відмінностями щодо поглядів на кількість плагіату у студентів з одного боку та випускників і викладачів з іншого. Так найвище значення середнього спостерігається для другокурсників і складає приблизно 35%, у той час як для викладачів та випускників це значення повинно бути менше 22%.

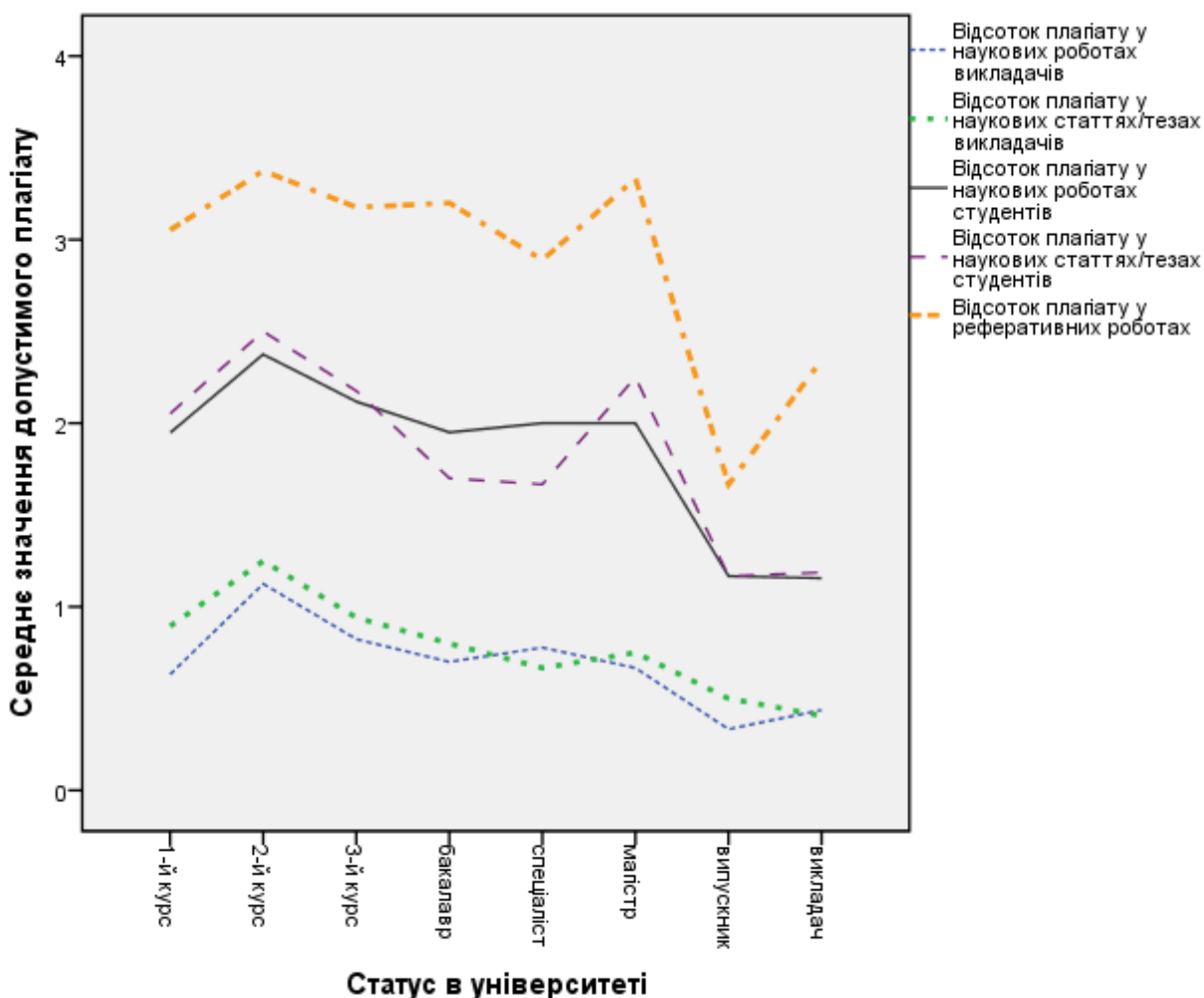

Рис. 3 Пропонований рівень плагіату у наукових роботах залежно від статусу

Найменші вимоги ставляться до реферативних робіт: у середньому опитані вважають, що плагіату повинно бути менше 39%, проте, стандартне відхилення у даному випадку ще більше і досягає майже 14%. Знову

спостерігаємо різницю між оцінками студентів та, власне викладачів/випускників (приблизно 43% для студентів та менше 30% для викладачів/випускників). Найвимогливішими у ставленні до плагіату виявилися випускники, найменш вимогливими – студенти другого курсу.

В цілому можна зробити висновок, що вимоги до відсутності плагіату як такого у наукових роботах зростають із зростанням року навчання.

Аналізуючи дану ситуацію слід зауважити, що вимоги до будь-яких наукових робіт щодо плагіату повинні бути однакові. Навіть у реферативних роботах рівень плагіату повинен обмежуватися «стандартним плагіатом» і при дотриманні правил цитування це цілком досяжно. Натомість бачимо протиріччя між тим, що більшість користувачів знає, що таке плагіат і при цьому допускає його у наукових публікаціях. Напрошується очевидний висновок: опитані погано знайомі з правилами цитування, або ж свідомо допускають можливість плагіату, тобто існує певний когнітивний дисонанс.

Другу частину припущення можна відкинути проаналізувавши дескриптивну статистику отриману в результаті відповіді на питання № 7 *«Як Ви вважаєте, чи припустимо використання "чужих" частин тексту без належного оформлення цитат у реферативній роботі?»*. Більшість опитаних (82%) дали відповідь «Ні», що дійсно підтверджує першу частину припущення. Гіпотезу про те, що більшість користувачів не знає правил цитування підтверджують і подальші результати аналізів. Так з метою з'ясування глибини розуміння поняття плагіат респондентам пропонувалося дати відповідь на таке запитання: *«Які з перерахованих ознак, на Вашу думку, не є ознаками плагіату?»*. Приведені нижче результати розбиті на дві групи:

1. Не є ознаками плагіату згідно українського законодавства (Див. Таблиця 2) [6].
2. Як видно з таблиці 2 більшість респондентів впевнено вважають ознаки під номерами 1 та 4 не пов'язаними з плагіатом. Що ж до інших ознак, то слід зауважити, що у разі обґрунтованої потреби можна використовувати доволі великі цитати, навіть такі, що складаються з кількох абзаців. Найменше опитаних дало ствердну відповідь стосовно

п'ятої ознаки. Використання не своєї ідеї також не вважається плагіатом, якщо наявна власна методика її реалізації.

Таблиця 2

Респонденти, які дали ствердну відповідь

№ з/п	Ознака, що не свідчить про наявність плагіату	к-ть	%
1	Використання великої кількості цитат	81	65%
2	Використання надто великих цитат	45	36%
3	Використання цитат що складаються з кількох абзаців	36	29%
4	Перефразування чужого тексту із вказанням посилання на джерело	91	73%
5	Використання не своєї ідеї	33	27%

3. Є ознаками плагіату (Див. Таблиця 3).

Таблиця 3

Респонденти, які помилилися

№ з/п	Ознака, що не свідчить про наявність плагіату	к-ть	%
1	Використання чужого тексту для якого не вдалося встановити автора	33	27%
2	Перефразування чужого тексту без посилання на джерело	29	23%
3	Переклад наукової роботи з іншої мови	37	30%

Згідно даних таблиці 3 більшість респондентів адекватно сприймають усі три запропоновані варіанти як ознаки плагіату. Найбільше респондентів (30%) не змогли правильно визначитися із третьою ознакою.

Дивним видається той факт, що на запитання №8 «*Чи можете Ви із впевненістю сказати, що жодного разу не вдавалися до плагіату*» більшість респондентів (83%) дали відповідь «*Ні*». Такий результат виявився цілком протилежним реакції на запитання №7 де більшість респондентів (82%) вважають неприпустимим використовувати цитати із порушенням правил цитування. Така ситуація, знову ж, свідчить про непевність усвідомлення опитаними поняття плагіат та наявністю когнітивного дисонансу. Уявлення та дії опитаних знаходяться у певному протиріччі.

Уявлення про відсоток максимального рівня плагіату у наукових текстах опитаних дасть Рис. 4. Як видно з ящиківної діаграми середнє максимального рівня плагіату для студентів та випускників складає приблизно 37% (відповідає

рівню 2,7 на діаграмі), для викладачів приблизно 15% (відповідає рівню 0,5 на діаграмі). Проте розкид значень найменший для викладачів, у той час як для студентів він доволі великий. Робимо висновок більшість викладачів уникають у своїх роботах плагіату і «вкладаються» у допустимий рівень «стандартного плагіату»; більшість студентів навпаки вдаються до плагіату, а великий розкид значень свідчить про різноманітність і неузгодженість поглядів на плагіат.

Таким чином така проблема як плагіат існує і розглянуті у даній статті дескриптивні статистики дають підстави припускати, що причини цього явища лежать у нерозумінні власне самого поняття «плагіат», чи у наявності когнітивного дисонансу між уявленнями та діями пов'язаними з плагіатом; відсутності досвіду проведення наукових досліджень, знань правил цитування; відсутності розуміння важливості наукових робіт, мотивації до наукової роботи, відповідальності за плагіат

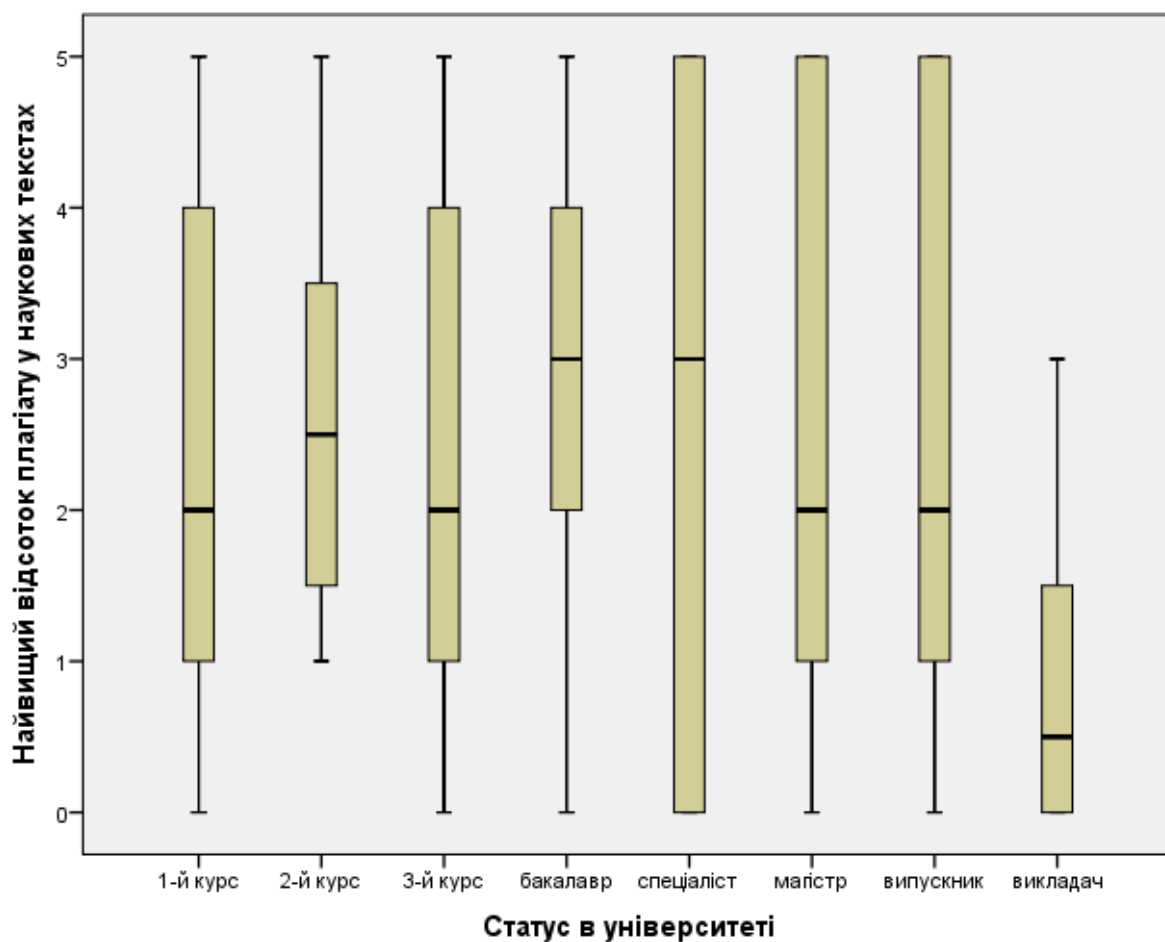

Рис. 4 Середнє максимального рівня плагіату залежно від статусу

Більшість користувачів потенційно готові відмовитися від плагіату. Вони навіть самі запропонували способи боротьби із плагіатом, основні з яких наведені нижче у порядку частоти згадувань:

1. Обов'язкова зовнішня та внутрішня перевірка на плагіат із заборонаю публікації за надто високого рівня плагіату.
2. Позбавлення наукових ступенів та інші дисциплінарні стягнення з плагіат.
3. Проведення семінарів стосовно поняття плагіату та пояснення шкоди від нього, детальний розгляд правил цитування.
4. Глибша співпраця з керівником на всіх етапах роботи.
5. Збільшення мотивації до наукової роботи.
6. Введення персональної відповідальності за плагіат при підписанні контракту з ВУЗом.

Зрозуміло, що проблеми, розглянуті у даній роботі та висунуті припущення вимагають більш детальної статистичної обробки отриманих даних, ґрунтовнішого аналізу із встановленням причинно-наслідкових зв'язків, а отримані результати повинні стати поштовхом до подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Wikipedia, The Free Encyclopedia reporters Plagiarism [Electronic resource] // Wikipedia, The Free Encyclopedia. — 11 March 2013. — Access mode : <http://en.wikipedia.org/wiki/Plagiarism>. — Title from the screen
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с. — ISBN 966-569-013-2
3. Коцюк Ю. А. [Ставлення до плагіату] [Електронний ресурс] : [Результати анкетування] / Ю. А. Коцюк // drive.google Національний університет "Острозька академія"/ Ю. А. Коцюк. — 12.03.2013. — Умови доступності : <https://docs.google.com/a/oa.edu.ua/spreadsheet/gform?key=0AnZHmj5XL5uPdGkzSlpmQU05TkthOFk1UUNhOUtVZ0E&gridId=0#chart>, (Необхідний дозвіл автора). — Назва з екрану
4. Матеріали по тегу: «плагіат» [Електронний ресурс] // Коментарі. — 2011. — Режим доступу : <http://comments.ua/tema/plagiat.html>. — Назва з екрану
5. Николаев Е. Что такое плагиат, или О западных стандартах научной этики [Электронный ресурс] / Евгений Николаев // Статті з питань освіти / Освітній портал. — 2006-05-19. — Умови доступності : <http://www.osvita.org.ua/articles/68.html>. — Назва з екрану
6. Про авторське право і суміжні права [Електронний ресурс] : Закон від 23.12.1993 № 3792-ХІІ (Документ 3792-12, редакція від 05.12.2012, чинний)/ Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України від 29.03.1994 — 1994 р., № 13, стаття 64. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/print1360138833201111>. — Назва з екрану
7. Проверка на плагиат: тест 8 программ и сервисов 2011 [Электронный ресурс] / Плагиата.НЕТ // Студия веб-дизайна My Web Studio. — [05.12.11]. — Режим доступа : <http://mywebs.ru/text.php?id=40> . — Название с экрана